

KİŞİLERİN HAKLARINI SAVUNMAK MİLLİ BÜTÜNLÜĞE AYKIRI MIDIR? DURKHEIM'IN "MİLLİ" BİREYCİLİK ANLAYIŞI^(*)

Dr. Öğr. Üyesi **Engin ARIKAN**^(**)

Öz: Bireycilik genellikle milli bütünlüğün karşısında duran bir dünya görüşü olarak anlaşılır. Ancak Durkheim'a göre bireycilik modern toplumların milli bütünlüğü açısından merkezi bir değerdir. Endüstriyelmiş toplumlarda bir arada tutan kolektif bilinç, birey kültürüdür. Bu sebepten dolayı insanlar kişi hakları ihlalleri karşısında sadece o kişi için üzüntü veya gelecekte kendi başlarına da kötü bir şey gelebileceğinden dolayı korku hissetmez; aynı zamanda kutsallarına saygısızlık edildiği için tepki gösterirler. Durkheim'a göre kişilerin haklarını savunmak bireyci olduğu kadar millidir de. Yazar, Fransa'da önemli bir toplumsal kırılma anı olan Dreyfus vakasında kişi haklarını korumanın milli bütünlüğün muhafazası için gerekli olduğunu savunmuştur. Öte yandan Durkheim, klasik liberal negatif özgürlük anlayışının yetersiz olduğunu da belirtir. Düşünceye göre hakiki bireycilik, bireyin toplum ile bütünleşip, toplumsal düzenlemeler ile geliştiği bir anlayışı temsil eder. Bunun için Durkheim meslek örgütlerinin toplumsal yaşamdaki rolünün artırılması, sosyal adaletin sağlanması, ailenin güçlendirilmesi, kadınların iş hayatına kazandırılması, eğitimin geliştirilmesi gibi bazı reform önerilerinde bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: Durkheim, Birey Kültü, Milli Bütünlük, Dreyfus Vakası, Liberalizm.

---

^(*) Makale Gönderim Tarihi: 02.03.2021. Makale Kabul Tarihi: 24.05.2021.

^(**) Türk-Alman Üniversitesi, Hukuk Felsefesi ve Hukuk Sosyolojisi Anabilim Dalı, Öğretim Üyesi (ORCID no: 0000-0002-4264-706X; arikan@tau.edu.tr).

IS DEFENDING PERSONAL RIGHTS CONTRARY TO NATIONAL UNITY? DURKHEIM’S UNDERSTANDING OF “NATIONAL” INDIVIDUALISM

Abstract: Individualism is often understood as a worldview that stands against national unity. However, according to Durkheim, individualism is a central value for the national unity of modern societies. The collective conscience that holds industrial societies together is the cult of the individual. For this reason, in case of the violations of personal rights, people do not just feel sadness for that person or fear that something bad may also happen to them in the future; they also react for the fact that their own sacrosanct has been disrespected. The author argued that in Dreyfus Affair, which is a social turning point in France, it is necessary to protect the rights of individuals to preserve national integrity. According to Durkheim, defending the rights of persons is as much national as it is individualistic. Conversely, Durkheim also states that the classical liberal understanding of negative freedom is insufficient. According to the thinker, genuine individualism represents an understanding in which the individual integrates into society and develops in that society. For this, Durkheim has proposed some reforms such as increasing the role of professional organizations in social life, ensuring social justice, empowering the family, introducing women into work life, and improving education.

Keywords: Durkheim, Cult of the Individual, National Unity, Dreyfus Affair, Liberalism.

GİRİŞ

Hukuki ve siyasi tartışmalarda “kişi hakları”-”milli bütünlük” karşıtlığı sıkça yaşanmaktadır. Bu münazaralarda genellikle bir taraf kişi hak ve özgürlüklerinin korunması gerektiğine vurgu yaparken, diğer taraf milli menfaatlere ve bütünlüğe öncelik verir. “Bireycilik” taraftarları rakiplerini otoriter, totaliter olarak itham ederken, “millilik” taraftarları rakiplerini millet karşıtı, toplum karşıtı olarak niteler. Bu ithamlar çoğu zaman yüzeysel kalır. Toplumsal ilişkilerin girift boyutlarını anlayabilmek için bunların ötesine geçmek gerekir.

Hem sosyoloji hem de hukuk sosyolojisi alanında oldukça önemli bir figür olan Émile Durkheim’in bu tartışmaya oldukça özgün bir katkısı mevcuttur. Durkheim, 19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başında Fransa’nın milli kimliği üzerinde büyük bir etkisi olan Dreyfus vakasında aktif bir rol almış ve kişi haklarının ihlalinin sadece bireyler açısından adaletsiz olmadığını, aynı zamanda modern toplumlar açısından milli bütünlüğe de zarar verdiğini

savunmuştur. Durkheim'in hukuk sosyolojisine olan katkısı ağırlıklı olarak farklı nitelikli toplumların farklı nitelikli hukuk sistemlerini ortaya çıkardığına ilişkin tespiti özelinde ele alınmaktadır. Bu çalışmada ise Durkheim'in modern toplumlarda gelişen bireyciliğe ilişkin analizi ile kişi hak ve özgürlüklerinin nasıl milli bütünlük açısından da elzem olduğuna dair argümanı incelenecektir. Bunun için ilk olarak, Durkheim'ı bu tartışmaya yönelten Dreyfus vakası açıklanacaktır. İkinci olarak, Durkheim'in birey kültürü ile milli bütünlük arasında kurduğu bağlantı gösterilecektir. Üçüncü olarak, Durkheim'in bireyciliğinin klasik liberal bireycilikten nasıl farklı olduğuna bakılacaktır. Dördüncü olarak, Durkheim'in modern toplumlar için önerdiği reformlar sunulacaktır. Sonuç bölümünde ise Durkheim'in analizleri Türkiye'deki tartışmalar bağlamında değerlendirilecektir.

I. TARİHSEL ARKA PLAN: DREYFUS VAKASI

19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Fransa ile Almanya arasında oldukça çekişmeli bir askeri rekabet yaşanmıştır. 1870 Sedan Savaşı'nda Almanya, Fransa karşısında üstün gelmiş ve stratejik önemi olan Alsas-Loren bölgesini ilhak etmiştir. Bu dönemde Fransa, Almanya'yı tehlikeli bir rakip olarak görmüş ve mümkün olduğunca askeri istihbarat toplamaya çalışmıştır. Bu faaliyetler kapsamında casusluk faaliyetlerini tespit etmek amacıyla Alman Büyükelçiliği sürekli gözlem altında tutulmuştur. Bu sırada büyükelçilikte bir hademe olarak görev yapan Fransız bir casus, Alman askeri ataşesine hitaben yazılmış ve içinde Fransız ordusuna ait gizli bilgilerin yer aldığı bir mektubu ortaya çıkarmıştır. Yapılan soruşturmada Fransız ordusunda bir topçu subayı olarak görev yapan Alfred Dreyfus, Almanya için casusluk yapmakla ve vatana ihanetle suçlanmıştır. Askeri mahkemenin oybirliği ile verdiği karar sonucunda suçlu bulunan Dreyfus, Fransız Guyanası'ndaki Şeytan Adası'na sürgüne gönderilmiştir. Dreyfus aklanana kadar tam beş yıl burada kalmıştır.¹

Bu süreçte Dreyfus aleyhindeki kanıtların yetersizliğine rağmen mahkûmiyet kararı verilmesi ve başka bir Fransız subayı Ferdinand Walsin Esterhazy aleyhinde somut kanıtların var olmasına rağmen bunların askeri otoriteler tarafından dikkate alınmayışı Fransız kamuoyunun bir kısmında büyük bir tepki doğurmuştur. Dreyfus'un Musevi ve cumhuriyetçi bir aile-

---

¹ BRITANNICA The Editors of Encyclopaedia, "Alfred Dreyfus", **Encyclopaedia Britannica**, Bağlantı: <https://www.britannica.com/biography/Alfred-Dreyfus>, (Son Erişim Tarihi: 1.2.2021).

den geliyor olması bu davanın arka planını ciddi biçimde şekillendirmiştir. Fransa'daki antisemitist gruplar Dreyfus vakası boyunca Musevilerin Fransa'daki varlıklarını sorgulayacak derecede sert bir tutum geliştirmiştir. Bu davada Dreyfus'a haksızlık yapıldığını savunanlar cumhuriyetçi kimliklerini vurgularken, mahkûmiyet kararını savunanlar ise Katolik ve gelenekselci kimliklerini ön plana çıkarmıştır. Bu iki taraf arasındaki mücadele Dreyfus lehine verilen karara kadar 1896-1904 arasında Fransız kamuoyunun en önemli gündemi olmuştur.²

Dönemin önde gelen entelektüellerinden Émile Zola, 1898'de Şafak (*L'Aurore*) gazetesinde dönemin Fransız cumhurbaşkanı Félix Faure'ye hitaben "İtham Ediyorum!" (*J'accuse!*) başlıklı yazısını yayınlamıştır. Zola yazısında, dönemin Fransız ordusunun komuta kademesini bile bile masum bir kişiyi mahkûm etmekle ve esasında suçlu olduğu belli olan Esterhazy'yi ordunun prestijini korumak için beraat ettirmekle suçlamıştır.³ Yazının içeriğinden dolayı ordu komutanlarına hakaret ettiği gerekçesiyle Zola hakkında bir yargı süreci başlatılmıştır. Zola'nın gerek devletteki gerekse ordudaki iktidar sahiplerine karşı doğruları dile getiren bu cesur tutumu, cumhuriyetçi kesimler için bir sembol haline gelmiştir.⁴

Bu sırada bir başka önde gelen yazar olan Ferdinand Brunetière, 1898'de İki Dünyanın İncelemesi (*Revue des Deux Mondes*) dergisinde "Davadan Sonra" (*Après Le Procès*) başlıklı bir yazı kaleme almıştır. Brunetière, yazısında Dreyfus'un mahkûmiyet kararını savunmuş ve başta Zola olmak üzere cumhuriyetçi entelektüelleri gayrı milli duruşları ve bireyci tutumları sebebiyle eleştirmiştir. Brunetière, ilk olarak, antisemitist tepkinin esasında Musevilerin, Protestanların ve Masonların Fransa'daki üstün pozisyonlarına karşı olduğunu ve mevcut düzenin Fransa'daki azınlıkları güç odaklarına yerleştirirken, çoğunluğu bu mevkilerden dışladığını ifade eder. İkinci olarak Brunetière, ordunun milli birlik açısından merkezi bir unsur olduğunu vurgular. Yazara göre ordunun tacirlerden veya siyasilere daha önemsiz ve aşağı bir mevki görülmesi büyük bir hatadır. Gerek toplumsal refahın, gerekse de demokratik düzenin muhafazası için ordu asli ve üstün bir kurumdur. Ordu aynı zamanda Fransızların taşıdıkları farklı toplumsal

² DRAKE David, **French Intellectuals and Politics from the Dreyfus Affair to the Occupation**, Palgrave MacMillan, New York, 2005, ss. 8-51.

³ ZOLA Émile, "J'accuse", **L'Aurore**, 13 Ocak 1898.

⁴ BREDIN Jean-Denis, **The Affair: The Case of Alfred Dreyfus**, İngilizceye Çeviren: Jeffrey Mehlman, George Braziller, New York, 1986, ss. 245-257.

kimliklerinin ötesine geçip eşit hale geldikleri ve birleştikleri bir yapıdır. Dreyfus davasındaki ordu karşıtları ve eleştirmenleri, esasında bireyci ve anarşist bir anlayışla orduyu yıpratarak demokrasiye ve toplumsal gelişime de zarar vermektedir. Üçüncü olarak Brunetière, bu hassas konularda kimi “entelektüellerin” kamuoyunda sahip olduğu otoriteyi eleştirir. Yazara göre entelektüeller kendi aristokratik arka planlarından güç alıp orduyu değersizleştirmekte ve kişisel görüşlerini topluma sözde bilimsellik kisvesi altında dayatmaktadır. Bu kişiler askeri mahkemenin kararını ve generallerin endişelerini, kendi iddialarına göre sözde nesnel “bilimsel metoda”, “adalete” veya “mantığa” aykırı bulmakta ve küçümsemektedir. Brunetière’e göre bu entelektüeller diğer insanlardan üstün ve farklı olduklarını göstermek için bireyciliklerini ön plana çıkarırlar. İşte bu bireycilik, gayrı millidir ve toplum karşıtıdır.⁵

Durkheim, Brunetière’in bu argümanlarına karşı, “Bireycilik ve Entelektüeller” (*L’Individualism et les Intellectuelles*) başlıklı bir makale yayınlamıştır. Durkheim, bu davayı ve Fransız toplumundaki tepkileri, önemli bir toplumsal kırılma anı olarak görmektedir. Bu sebeple Durkheim’a göre Dreyfus vakası sadece Dreyfus’u ilgilendiren tekil bir olay değil, toplumsal anlayış konusunda hangi rotanın izleneceğini belirleyecek bir dönüm noktasıdır. Bu sebeple Durkheim, dönemin pek çok entelektüeli gibi İnsan Haklarını Savunma Birliği (*Ligue Pour La Défense des Droits de l’Homme*) üyesi olarak Dreyfus vakasında aktif bir rol almıştır. Bu birliğin karşısında da Fransız Vatanı Birliği (*Ligue de la Patrie Française*) bulunmakta idi ve Brunetière de bu birliğin bir üyesiydi.⁶

Durkheim, Dreyfus vakasındaki meseleyi sadece Dreyfus özelinde bir adaletsizlik olarak görmez. Düşünüre göre endüstriyel, modern bir toplum haline gelen Fransa’yı bir arada tutan değer tam da gayrı milli olduğu iddia edilen bireyciliktir. Zola gibi pek çok entelektüel, bu vakayı devletin veya toplumdaki gerici grupların Dreyfus’a ve onun üzerinden Musevilere karşı oluşturdukları bir tahakküm olarak görmüş ve bireylerin bu haksızlıklara karşı korunması gerektiği yönünde bir adalet talebi geliştirmiştir. Durkheim ise bireyciliğin kaynağının iddia edildiği üzere kimi entelektüel akımlar veya

⁵ BRUNETIERE Ferdinand, “Après Le Procès”, *Revue des Deux Mondes*, 4. Period, 146. Cilt, 15 Mart 1898, ss. 428-446.

⁶ LUKES Steven, *Emile Durkheim: His Life and Work*, Harper & Row Publishers, New York, 1985, ss. 332-349.

gruplar değil, toplumun kendisi olduğunu ve bu milli birlikteliğin sağlanması için de kişi haklarının korunması gerektiğini savunur. Sıradaki başlıkta Durkheim'ın bu argümanı incelenecektir.

II. BİREY KÜLTÜ VE MİLLİ BÜTÜNLÜK

Durkheim eserlerinde toplumu bir olgu olarak ortaya çıkaran ve bir arada tutan unsurları işlemektedir. Düşünür ikili bir ayrıma başvurur. İlk olarak, endüstriyelleşme öncesi toplumdaki bireyler, “mekanik dayanışma” içindedir. Bu tip dayanışmada bireyler birbirlerine *benzerlikleri* ile bağlıdır. Toplumsal bütünlüğü din sağlar. Din, Durkheim’da bir ilahiyat öğretilerinden ziyade toplumun kendisini temsil eden bir idedir. Dini din yapan, Tanrı inancından çok, belli kutsalların tanımlanması ve bu kutsalların çevresinde bütünlüğün sağlanmasıdır. Kutsallık, o değer sistemi tarafından ehemmiyetle korunan ve kutsallık taşımayanlar tarafından ona dokunulamayacağını ifade eden bir kavramdır⁷. Bu kutsallar da temelde toplumun kendisinin bir görünümüdür. Bireyler dini yaşamları ile esasında topluma bağlanırlar. Endüstriyelleşme öncesi toplumlarda bireylerin hayat tecrübeleri, yaşam tarzları ve kimlikleri içinde buldukları toplumsal şartlar dolayısıyla farklılaşmaz. Bu toplumlarda bireylerin kimliği toplum karşısında silinir çünkü bireylerin farklılaşabilecekleri ve kişiliklerini ortaya çıkarabilecekleri alanlar yoktur. Toplumdaki her birey birbirinin benzeridir ve toplumla birlikte hareket eder. Mekanik dayanışmadaki, “mekanik” ifadesinin manası buradan gelir. Toplumu oluşturan bireylerin ortak tecrübeleri ile ortaya çıkan kolektif bilinç, buna aykırı davranışlara müsamaha göstermez çünkü toplumu bir arada tutan işte bu benzerliktir. Dinin kutsallarının korunmasına ilişkin pek çok kural vardır ve bunlara aykırılık davranışlara karşı toplum hareketli bir tepki verir.⁸ Bundan dolayı Durkheim geleneksel toplumlarda ceza hukukunun daha kapsamlı ve bastırıcı nitelikte olduğuna işaret eder⁹.

Öte yandan Durkheim endüstriyelleşme ile beraber toplumsal yapının niteliğinin değiştiğini ve modern toplumlardaki bireylerin artık “organik

⁷ DURKHEIM Emile, **Dini Hayatın İlk Biçimleri**, 3. Baskı, Çeviren: Fuat Aydın, Eskişen Yayınları, Ankara, 2018a, ss. 40-45.

⁸ DURKHEIM Emile, **Toplumsal İşbölümü**, 3. Baskı, Çeviren: Özer Ozankaya, Cem Yayınevi, İzmir, 2018b, ss. 101-119.

⁹ YÜKSELBABA Ülker, “Emile Durkheim’a Göre Toplum, Düzen ve Hukuk: Hukukun ve Cezanın Evrimi”, **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası**, Cilt: 75, Sayı: 1, 2017, ss. 211-214.

dayanışma” içinde olduklarını söyler. Endüstriyelleşmenin oluşturduğu şehirleşme ile beraber toplumsal yoğunluk artmış, yerleşim bölgelerinde birçok kişi bir arada yaşamaya başlamıştır. Bunun sonucunda insanlar yaşamlarını sürdürebilmek için belli iş kollarında özelleşmişlerdir. Endüstriyelleşme süreci insanların belli mesleklerde çalışmalarını ifade eder. İnsanlar artık eskiden olduğu gibi tüm ekonomik ihtiyaçlarını kendileri karşılamaz. Bir takım mesleklerde uzmanlaşırlar. Bireyler mesleklerini icra ederek bir grup insanın ihtiyacı olan mal ve hizmetler üretir. Öte yandan bu meslek sahipleri de kendi emekleri ile karşılayamadıkları diğer ihtiyaçlar için başka meslek sahiplerine bağımlı olurlar. İşte bu, toplumsal işbölümüdür. Durkheim’a göre endüstriyel toplumların kolektif bilinci eskiden olduğu gibi hâkim bir nitelikte değildir. Çünkü insanların tecrübeleri artık farklılaşmaktadır. Her insan kendi mesleğine özgü bir hayat yaşamakta ve buna özgü hayat şartlarını tecrübe etmektedir. Bu sebeple de bireyler artık birbirine benzemez ve ortak tecrübeler dayalı kolektif bilincin kapsamı daralır. Bu durum dinin toplumsal yaşamdaki ağırlığının git gide azalmasında görülmektedir. Aynı şekilde, modern toplumların hukukları tam da bu kolektif bilincin daralmasının olgusal bir yansıması olarak, geniş kapsamlı ve bastırıcı cezai normlarından ziyade git gide özel hukuk normlarının kapsamının arttığı bir niteliğe bürünmektedir. Hukukun bu dönüşümü esasında toplumdaki dönüşümün bir yansımasıdır. Toplumlar toptancı bir din anlayışından sekularizme, kolektivizmden de bireyciliğe evrilmektedir¹⁰. Durkheim, bu gelişimin endüstriyel toplumların çözülmesine veya dağılmasına yol açmayacağını çünkü benzerliğe dayalı “mekanik” dayanışmanın yerini işbölümüne dayalı “organik” dayanışmanın aldığını söyler. İşbölümü insanları birbirlerine benzerliklerinden dolayı değil, mesleki farklılıklarından dolayı bağlar. Organik dayanışmadaki, “organik” ifadesinin manası buradan gelir. Her birey, vücuttaki farklı organların işbölümünde bulunması gibi, farklı meslekleri icra ederek topluma bağlanır.¹¹

Durkheim, mesleki farklılaşmaya dayalı işbölümünün modern toplumların dayanışması için asli bir unsur olduğunu ifade etmekle beraber, bunun toplumu bir arada tutan tek unsur olduğunu iddia etmez. Düşünürü göre modern toplumların kolektif bilinci eskiden olduğu gibi din temelli değildir.

---

¹⁰ COTTERRELL Roger, **Law’s Community: Legal Theory in Sociological Perspective**, Oxford University Press, New York, 2005, ss. 179-180.; ÜSKÜL ENGİN Zeynep Özlem, **Bireyselleşme Tarihsel Bakış**, Bike Yayıncılık, İstanbul, 2003, ss. 46-47.

¹¹ DURKHEIM, 2018b, ss. 143-166.

Öte yandan toplumların ortak değerlerinin olmadığı da söylenemez. Durkheim, günümüzde farklı hayat tecrübeleri ile şekillenen farklı bireylerin her birinin kutsal sayıldığı bir anlayışın geliştiğini söyler. Düşünür buna “birey kültürü” der. Bu anlayışın kaynağı herhangi bir entelektüel akım veya felsefi bir kuram değildir. Tıpkı dinin kaynağının toplum olması gibi, bireye verilen üstün değer de kaynağı toplumun kendisidir. Ancak modern toplumlar eskisi gibi birbirine benzer bireylerden oluşmadığı için birey kültürü ortak dini değerlerden ziyade bireyin otonomisi fikri temelinde gelişir.¹²

Bu soyut ve genelleştirilmiş birey anlayışında neyin ahlaki veya doğru olduğuna ilişkin yükümlülükler her bireyin ayrı tekil bireysel özelliklerine göre değil, tüm insanlıkta ortak olan niteliklere göre belirlenir. İşte bu değerler de bireyciliğin “kutsalı” olan birey kültürünü ifade eder. Bireyin hayatına, özgürlüğüne ve haysiyetine karşı yapılanlar toplumda bir dehşet yaratır. Bunun sebebi, sadece o kişinin menfaatine duyulan ilgi veya benzer bir ihlalin daha sonra bu ihlale tanık olanlara da sirayet edebileceğine dair endişe değildir. Yaşanılan dehşet, kutsal olarak benimsenen bir değere saygısızlık yapılmasından kaynaklanır. Bu, dindar birinin kendi dinindeki bir kutsala küfür edilmesi halinde vereceği tepkiye benzer.¹³

Durkheim’a göre bireycilik; toplumsal yaşantıya, değerlere ve kurumlara intikal etmiştir. Günümüz toplumsal birlikteliğini bireycilikten bağımsız düşünmek mümkün değildir. Bu sebeple bireycilik, muhaliflerin iddia ettiği gibi toplumun hakiki gövdesinin dışında, ayrık ve çıkartılabilir bir unsur değildir. Modern toplumlar tam da insan haysiyeti ve otonomisi üzerinde şekillenen bir bireycilik anlayışı ile milli bütünlüklerini tesis ederler. Bireyciliğin bertaraf edilmesi halinde ise toplumsal ahlakın sil baştan tekrar inşa edilmesi gerekecektir ki düşünürü göre artık bu mümkün değildir.¹⁴

Durkheim açısından bir toplumun milli birliğinin sağlanabilmesi için o toplumun üyelerinin aynı hedefe odaklanmaları ve ortak bir bilinci sahiplenmeleri bir gerekliliktir. Öte yandan bu bilinç, insan haysiyeti temelli bir bireycilik olmak durumundadır. Toplumlar büyüdükçe ve endüstriyel iş bölümü arttıkça tüm insanların aynı kimliği taşımaları artık imkânsız hale gel-

¹² DURKHEIM Emile, **Sosyoloji ve Felsefe**, 3. Baskı, Çeviren: Merve Elma, Pinhan Yayıncılık, İstanbul, 2020a, ss. 73-74.

¹³ DURKHEIM Emile, “Bireycilik ve Entelektüeller”, **Ahlak ve Toplum**, 2. Baskı, Çeviren: Duygu Çenesiz, Pinhan Yayıncılık, İstanbul, 2019a, ss. 51-53.

¹⁴ DURKHEIM, 2019a, ss. 56-60.

miştir. Geleneksel kırsal toplumlar geçmişte bu şekilde bütünleşmiştir ancak günümüzde bu mümkün değildir. Modern toplumdaki birey, kendine has tecrübeleri ile kişilik kazanır ve toplumdaki diğer bireylerden farklılaşır. Her insan mesleği gereği farklı bir hayat sürer ve diğerlerinden farklı değer anlayışlarına varır. Bu durumda insanları bir arada tutabilecek tek değer insanlığın kendisi kalmıştır. Modern toplumlar tekil olarak şu veya bu kişi veya değer sistemi üzerinde bütünleşemez. Bu ancak birbirine benzer, bireyleşmemiş kişilerin oluşturduğu endüstriyelleşme öncesi toplumlarda geçerli olabilir. Bireyciliğe karşı çıkmak, günümüz modern toplumlarının içinde olduğu gelişime ve dönüşüme karşı çıkmakla denktir. Durkheim, Fransız toplumunun bir kriz döneminde olduğunu ve herkesin yükümlülüklerini yerine getirmesi için üstün bir toplumsal ahlakın mevcut olması gerektiğini teslim eder.¹⁵ Ancak Durkheim'a göre Fransa'daki toplumsal krizin çözümü endüstriyelleşme öncesi eski değerlere dönüşten değil, yeni değerlerin özüne ilerlemekten geçer.¹⁶ Dreyfus vakasında dini değerlerin veya militer milliyetçiliğin canlandırılması bundan dolayı hakiki bir çözüm teşkil etmez. Modern bir toplumun ortak değerlerini korumak için kişi haklarını korumak gerekir.

Durkheim bireyciliğin kişilerin sadece kendi menfaatlerini ifade eden içe dönük bir bilinç olmadığına işaret eder. Bireycilikteki "birey", insanlığı temsil eden bir soyutlama, bir genellemedir. Bu sebeple bireycilik bir egoizm anlayışı değil, tam tersine insanlığı taşıyan her bir kişiye duyulan ilgidir. Bu hakiki bireycilikte insanlar tıpkı dini bir itkiyi taşıyormuşçasına insanlığı taşıyan her bir bireyin hakkını vermeye ve eziyetini sona erdirmeye çalışır. Durkheim, bu sebepten dolayı bireyciliğin sadece bireyler için değil, aynı zamanda toplum için de arzu edilir olduğunu iddia eder. Pek tabii ki bu bireycilik anlayışını da bazı insanlar kendi menfaatleri için çarpıtarak uyguluyor olabilir. Ama aynı durum diğer inanç ve ahlak sistemleri için de geçerlidir. Burada bakılması gereken, bir değer sisteminin hakiki görünümünün nasıl bir anlayış barındırdığıdır.¹⁷

Durkheim, bireyci bir toplumda otoriteyi haiz kurumların var olması fikrine karşı değildir. Yetkin otoritelerin varlığı bireylerin otonomisine aykırı olmaz. Bireylerin otonomisine saygılı otoriteler, bireylerin hayatını daha

---

¹⁵ DURKHEIM, 2020a, ss. 84-86.

¹⁶ DURKHEIM, 2019a, ss. 56-58.

¹⁷ DURKHEIM, 2019a, ss. 53-55.

iyi hale getirecek toplumsal düzenlemeler yapabilir. Ancak otoritelerin üstün konumunun ve bu konumlarından dolayı verdikleri kararların akılcı gerekçelere dayanması gerekir. Yetkin otoritelere başvurmak ve bunların işlemlerini kabul etmek bireyciliğin ve hatta entelektüelliğin bir gereğidir. Öte yandan otoriteye koşulsuz biat etmek, bireycilik ile uyuşmaz. Otoritelerin işlemlerinin akılcı gerekçelere dayanıp dayanmadığını sorgulamak da bireyciliğin en temel unsurlarından biridir. Entelektüellerin otoriteleri sorgulaması doğaldır çünkü zaten işleri gereği herhangi bir sonuca ulaşmadan önce sağlam gerekçelerin olup olmadığına bakarlar. Bu sebeple otoritenin prestijine veya çoğunluk görüşüne hemen kapılmazlar.¹⁸ Bundan dolayı Durkheim, modern bir toplumda ordu, mahkemeler, siyasi makamlar gibi otoritelerin varlığına karşı çıkmamakla beraber bunların işlemlerinin sorgulanmasını da doğal bulur.

Bu nedenle Durkheim, Dreyfus vakasında verilen kararı sorgulayanların ve eleştirenlerin sadece Dreyfus'un hakkını savunmadığını, aynı zamanda toplumu bir arada tutan temel bir değeri koruduklarını ifade eder. Endüstriyelmiş bir toplumun esas milli değeri, bireyciliktir. Kişi haklarını savunanlar aynı zamanda milli ruhun esasını oluşturan kolektif fikirleri ve hisleri korumuş olurlar. Bu, şekilci bir hukuk anlayışı değildir. Verilen tepki, söz konusu haklara ilişkin hukuk kurallarının yasallığından değil, onlara karşı hissedilen toplumsal yükümlülük bilincinden gelir. Kişi haklarının geçerliliği bu yasalardan ziyade doğrudan toplumu bir arada tutan ahlaktan doğar. Bu sebeple bireyciliği savunanlar gayrı milli değil, tam tersine millidir. Durkheim'a göre ordunun saygınlığı ile milli bütünlüğün temeli arasında illa bir tercih yapılacaksa bu noktada tartışmanın esas konusunu teşkil eden milletin birliğinin varlık sebebini gözden çıkarmaktansa otorite makamlarındaki sorgulamak daha doğru olur.¹⁹

Bireyciliğin toplumsal dayanışmadaki merkezi rolünün anlaşılması kişi haklarının savunulmasına yönelik ilgiyi açıkladığı gibi, söz konusu kişilerin iddia edilen haklara sahip *olmadığına* ilişkin öne sürülen gerekçeleri de toplumsal bir bağlamın içine yerleştirir. Bu tartışmalarda çoğu kez söz konusu bireylerin aslında "bu toplumun" bir üyesi olmadığı, "yabancı" toplumların veya "dış" güçlerin bir parçası olduğu açıkça veya ima yoluyla ifade edilir. Durkheim'ın analizlerinden hareket eden Roger Cotterrell batı ülkelerinde terör şüphelilerine yapılan işkencelerin bu şekilde meşrulaştırıldığına işaret

---

¹⁸ DURKHEIM, 2019a, ss. 55-56.

¹⁹ DURKHEIM, 2019a, ss. 58-60.

eder.²⁰ Bu anlaşılır bir akıl yürütmedir çünkü yukarıda açıklandığı üzere ilgili kişi haklarının (örneğin vücut bütünlüğü veya adil yargılanma hakkı gibi) kaynağı *a priori* etik gerekçeler değil, toplumun kendisidir. Eğer kişi, bu toplumun bir üyesi değilse, ilgili haklarının temeli ortadan kalkar veya zayıflar. Bu sebeple bir kişinin belli bir hakkı olmadığına ilişkin bir argüman öne sürülecek ise buna güç verebilecek etkili bir strateji, o kişinin toplumun hakiki bir üyesinin olmadığına vurgulanmasıdır. Dreyfus vakası sırasında da Dreyfus'un yaptıklarına ilişkin kanıtlardan ziyade onun Musevi kimliğinin ön plana çıkartılması ve Musevilerin Fransa'ya ait olmadıklarına dair bir söylemin geliştirilmesi bu şekilde anlaşılabilir. Öte yandan Durkheim bu tip bir stratejinin yetersiz kalacağını çünkü bireycilik bilincinin yerleşmesi ile birlikte insanların etnik veya dini kimliklerden ziyade evrensel bir insanlık düşüncesine evrildiğini söyler²¹.

Durkheim, bireyciliğin modern toplumlardaki önemini vurgulamakla beraber bu kavramın klasik liberal bir bağlamda anlaşılması gerektiğini belirtir. Durkheim'a göre Dreyfus vakasında temel kişi haklarının ihlali söz konusudur ancak bireycilik sadece devletin mahkemelerde masum insanları cezalandırmamasından veya onların kendi alanlarına gayri meşru şekilde müdahalede bulunmamasından ibaret görülmemelidir. Durkheim'a göre hakiki bireycilik anlayışında toplum, bireyin hayatını onun otonomisine saygılı bir şekilde düzenler ve onu toplum ile bütünleştirir. Sıradaki başlıkta Durkheim'ın bireyciliğinin klasik liberalizmden farkı incelenecektir.

III. BİREY KÜLTÜNÜN KLASİK LİBERALİZMDEN FARKI

Durkheim, bireyciliğe karşı yükselen tepkinin esasında bireyciliğin yanlış anlaşılmasından kaynaklandığını savunur. Bireycilik, genellikle egoizm veya menfaatçilik ile ilişkilendirilir. Bu nedenle de bireyciliğe dair olumsuz bir kanı oluşmuştur. Durkheim bireyciliğin bu biçiminin Anglosakson klasik liberalizmi ile yakın olduğuna işaret eder. Klasik liberalizmde değerli ve önemli olan, kişilerin sübjektif tercihleri ve arzularıdır. Tercih ve arzuların kendi içinde bir değer arz etmesinin önemi yoktur, kişi tarafından istenilmesi onları değerli kılar. Maddi değil, şekli bir değerlendirme söz konusudur. Tekil bireylerin tercihlerine bakılarak neyin o bireyler için değerli olduğu

²⁰ COTTERRELL Roger, "Justice, Dignity, Torture, Headscarves: Can Durkheim's Sociology Clarify Legal Values?", *Social & Legal Studies*, Cilt: 20, Sayı: 1, 2011, ss. 12-13.

²¹ DURKHEIM, 2019a, ss. 56-60.

belirlenir, o şeyler hakkında bir değer yargısında bulunulmaz. Kişinin kendisinin de özel bir değeri yoktur. Değerli olan insanlığın kendisinden ziyade insanların kendi tercihleri doğrultusunda tecrübe ettikleri hazlar, faydalardır. Birey bu tecrübelerin yaşanması için bir enstrümandır, kendi içinde bir amaç değil. Bundan dolayı bireyin özvarlığının dış müdahalelerden korunarak muhafaza edilmesi yeterli görülür. Bunun ötesinde bireyin objektif olarak iyi bir hayatı yaşaması için düzenlemelerde bulunulmasına ise eleştirel bakılır. Yine bu yaklaşıma göre toplum, bireylerin tercih ve arzularını mütakabiliyete dayalı bir şekilde karşıladıkları geniş ölçekli bir araçtır. Birey toplumla sadece kişisel menfaatleri doğrultusunda etkileşime girer ve ihtiyacı olanı aldıktan sonra tekrar özel alanına geri çekilir. Toplum, bu bağlamda bireylerin toplamını ifade eden bir genellemedir, fazlası değil. Bireylerin arasında menfaatlerinin ötesinde manevi bir bağ olmadığı gibi, toplum da kendi başına değer arz eden bir varlık değildir. Bireyler toplumdaki (daha doğrusu, diğer bireylerin toplamından) bağımsızdır ve geçici menfaat ilişkileri dışında ondan kopuktur. Asıl hayat alanı bireyin kendi içindedir. Bundan dolayı klasik liberalizm anlayışında devletin yaptığı toplumsal düzenlemeler gereksiz, zararlı ve gayri meşru görülür. İşte bu niteliklerinden dolayı klasik liberal bireycilik, gerçekten de milli bütünlük anlayışına ters bir anlayıştır.²²

Durkheim, bireyciliğin bu tipine karşı getirilen eleştirilerde haklılık payı olduğunu teslim eder ancak bu bireycilik anlayışının artık demode olduğunu belirtir. Bu nedenle bireyciliği bu dar faydacı anlayış ile ilişkilendirerek bireyciliğin yanlış olduğu çıkarımında bulunmak hatalıdır. Anglosakson klasik liberalizmin aksine, Kıta Avrupası düşünce geleneğinin bireycilik anlayışında, bireyin kendisi tercih ve tecrübelerinden bağımsız olarak kutsal bir statüdedir. Tam da bu sebepten dolayı toplam fayda için feda edilemez. Bireycilik karşıtlarının hedef tahtasına oturttukları Anglosakson bireycilik anlayışı esasında bireylerin milli menfaatler için feda edildiği fayda hesaplarını onaylayabilir ama Kant ve Rousseau gibi düşünürlerin temsil ettiği felsefi çizgi bunu kabul etmez. Bu bireycilikte kişilerin kendi içgüdülerine göre hareket etmeleri değil, bunların üstünde yer alan erdemli ve saf bir akla göre davranması gerektiği fikri vardır. Bundan dolayı kişiler egoist bir şekilde kendi menfaatlerini savunmaz; tam tersine, her kişide var olan insanlığa kutsal bir değer atfederler. Fransız devrimi sonrası ilan edilen İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi de insan haysiyetine kutsal bir statü veren bu bireycilik

---

²² DURKHEIM, 2019a, ss. 50-52.

anlayışını yansıtır. Kant'a göre insanın bireyliği onun diğer insanlardan bağımsız, subjektif tercihlerinden gelmez²³. Bireyin menfaatlerinden, tutkularından, mensup olduğu toplumsal gruplardan bağımsız bir soyut bir kişiliği vardır. İşte bu ideal birey üzerinden, kişinin davranışlarının ahlaklı, doğru, akılcı olup olmadığı değerlendirilir. Yoksa her subjektif tercih ve arzu bir tutulmaz. Rousseau da, bireylerin kişisel iradelerine değil, genel iradeye dayalı bir anlayışı savunur²⁴. Genel irade, kişisel iradelerin subjektiflikten arındırılmış akılcı bir ortalamasıdır. Birey de, toplumun üyelerinin tamamının iradelerinden oluşan, dolayısıyla tekil bir kişinin iradesini ifade etmeyen genel iradeye göre davranmalıdır. Görüldüğü üzere hem Kant hem de Rousseau'ya göre bireylerin ne yapması veya ne yapmaması gerektiğine ilişkin ölçüt bu soyutlaştırılmış ve genelleştirilmiş birey kavramındadır; tekil ve toplumdaki kopuk bir birey anlayışında değil.²⁵ Durkheim'in bireycilik anlayışında kişinin kendisi toplumdaki ayrı bir beden değildir. Birey, kendi özel ile toplum arasında sürekli bağlantı halinde olan bir varlıktır (*homo duplex*)²⁶.

Durkheim'in ifade ettiği bireyci toplumda kişiler sadece menfaatleri için o toplumda bulunmazlar. Ne de olsa menfaatler günden güne değişebilir. Bireyleri bir arada tutan şey, o toplumdaki diğer bireylere verdikleri değer ve bu değeri koruyan ahlaklıdır. Ancak bu tip bir ilişkide toplumsal yaşam istikrarlı, öngörülebilir olur ve toplumsal dayanışma mümkün hale gelir.²⁷ Toplumsal birliktelik kişilerin birbirlerine kendi menfaatleri doğrultusunda müsamaha gösterdikleri veya alışverişe giriştikleri bir ilişki değildir; toplumda bireyler birbirlerine kendi menfaatlerinin ötesinde bir değer verdikleri için bir dayanışma içindedirler. İşte bu bireycilik anlayışı, bireyleri kutsal görmekle birlikte bireyin kutsallığının kaynağı olan toplumu da bu bağlamın içine yerleştirir.

---

²³ KANT Immanuel, **Ahlak Metafizikinin Temellendirilmesi**, 7. Baskı, Çeviren: İonna Kuçuradi, Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, Ankara, 2018, Paragraflar: 26-96.

²⁴ ROUSSEAU Jean Jacques, **Toplum Sözleşmesi**, 10. Baskı, Çeviren: Vedat Günyol, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2013, ss. 13-15.

²⁵ DURKHEIM, 2019a, ss. 50-52.

²⁶ DURKHEIM Emile, "İnsan Doğasının Düalizmi ve İnsan Doğasının Toplumsal Koşulları", **Ahlak ve Toplum**, 2. Baskı, Çeviren: Duygu Çenesiz, Pinhan Yayıncılık, İstanbul, 2019b, ss. 164-165.

²⁷ COTTERRELL Roger, **Hukuk Sosyolojisine Giriş**, Çeviren: Saim Üye, Pinhan Yayıncılık, İstanbul, 2020, s. 116.

Durkheim bu analizinden hareketle bireyciliğin sadece devlet müdahalesinden bağımsızlık ve azami serbestlik olarak anlaşılmasının hatalı olduğunu belirtir. Düşünür, devlet baskısının önlendiği bir siyasi özgürlük ortamının sağlanmasının önemli olduğunu teslim eder ancak bunun sadece kısmi bir ilerleme olduğunu belirtir. 18. yüzyıl ve sonrasında gerçekleşen özgürleşme, bireyi kısıtlayan devlet müdahalelerini ortadan kaldırmakta başarılıdır ancak bu nihai amaç olmamalıdır. Bireyciliğin sadece bununla eş tutulması onu oldukça basit ve noksan bir şekilde sunar ki bu yetersizlikler de kişilerin beklenti ve ihtiyaçlarını karşılayamaz ve tepkilere yol açar.²⁸

Durkheim, her ne kadar liberalizmin serbestliği ile beraber gelen refahı ve özgürlüğü olumlu bulsa da bunu insan mutluluğu ile bir tutmaz. Düşünürre göre bireyin toplum ile bütünleşmesi gerekir. Bu bütünleşme her ne kadar endüstriyelleşme öncesi toplumlardaki gibi olmayacak olsa da, bireylerin toplumdaki kopuk bir şekilde yaşamlarını sürdürmeleri mümkün değildir. Durkheim endüstriyelleşme sürecinin de çeşitli patolojiler doğurduğuna işaret eder. Eskiden insanların kişilikleri toplum tarafından silinip yutulurken, günümüz modern toplumlarında ise birçok birey toplumdaki kopmaktan ve hayatlarını hiçbir toplumsal düzenlemeye tabi olmadan sürdürmektedir. Yazar bu patolojinin bir sonucu olarak intihar vakalarının endüstriyelleşen toplumlardaki yükselişine dikkat çeker. Bu toplumlar geçmişe kıyasla daha zengin ve daha özgür olmakla beraber, insanlar geçmişe kıyasla daha fazla intihar etmektedir. İnsanlar daha yüksek gelir elde etmelerine rağmen git gide daha huzursuz ve hoşnutsuz olmaktadır. Durkheim bunu, bireylerin toplumla bütünleşememeleri ve toplumun bireylerin hayatını olması gerektiği gibi düzenleyememesine bağlar. Dolayısıyla birey ve toplumun uzaklaşması kendi başına iyi bir şey değildir. Toplum ile bireyin bütünleşmesi için çeşitli düzenlemelerin yapılması gerekir.²⁹

Durkheim'a göre bireyci bir modern toplumda devlet kişilerin hayatına dayatmalarla müdahil olmaz ama bireylerin toplumsal etkileşimde bulunmaları ve kendi haysiyetlerini korumaları konusunda çeşitli düzenlemelerde bulunur. Cotterrell bu fikri açıklamak için batı ülkelerindeki başörtüsü yasalarına karşı verilen tepkileri örnek gösterir. Bireyci anlayışta olan insanlar ve bu kişilerin çoğunluğu oluşturduğu batı toplumlarında kadınların baş-

²⁸ DURKHEIM, 2019a, ss. 61-62.

²⁹ DURKHEIM Emile, **İntihar**, 4. Baskı, Çeviren: Özer Ozankaya, Cem Yayınevi, İstanbul, 2017a, ss. 454-456.; DURKHEIM, 2018b, ss. 288-292.

larını örtmelerine devletin müdahale etmesine genel itibarıyla karşı çıkmıştır. Bu tip bir dayatma kişi otonomisine aykırıdır. Ancak bireycilik yukarıda ifade edildiği üzere sadece “devletin karışmamasından” ibaret değildir. Başörtüsüne ilişkin “müdahalelere” karşı çıkan pek çok kişi, yine esasında bireyci bir anlayış ile Afganistan’da yaygın olarak giyilen, kadının tüm yüzünü ve vücudunu tek bir siyah örtü ile kaplayan peçeye de eleştirel yaklaşmıştır (her ne kadar cezai yaptırımlar yine tasvip edilmese de).³⁰ Çünkü bu giysi doğrudan birey ile toplum arasındaki etkileşimin “gerçekleşmemesine” yöneliktir. Öte yandan bireycilik, bireyin kendi otonomisini muhafaza ederek, toplumla bütünleşmesini öngörür. Bireyciliğe ilişkin bu bilinç, kişinin sadece kendi otonomisine karışılmamasına dair bir talep değil, aynı zamanda bireylerin toplumla etkileşim halinde olmasına, onların otonomisinin ve haysiyetinin korunmasına ilişkin bir ilgiliyi de temsil eder³¹.

Durkheim, klasik liberalizmin modelinde olduğu gibi birey ile toplum arasında bir ayrışmanın olmasını oldukça zararlı görür. Bu bağlamda düşünür, toplum tarafından hayatı düzenlenmeyen ve topluma bütünleşemeyen bireylerin kendi varlıklarını yok etmeye daha yatkın olduğunu göstermiştir. Düşünür bir taraftan endüstriyel toplumların geçirdiği dönüşümden dolayı dine dayalı toplumsallaşma araçlarının artık demode olduğunu ifade etmekle beraber modern bir toplumda da bireylerin toplumsallaşmaları için alternatiflerin geliştirilmesi gerektiğini savunur. Aksi takdirde toplumdan kopan bireyler özgürleşmekten ziyade manevi olarak yoksunlaşır. Bireyciliğin hakiki halinin gerçekleştirilmemesi durumunda toplumsal bütünlük tam manasıyla sağlanamaz ve mevcut ilerlemeler toplum tarafından sahiplenilmez. Düşünüre göre Dreyfus vakasında entelektüellerin kişi haklarının ihlaline karşı verdikleri tepki yerinde olmakla beraber, bu yeterli değildir. Kişi hak ve özgürlüklerinin korunması ile milli bütünlüğün sağlanması için pek çok toplumsal reform gerçekleştirilmelidir. Sıradaki başlıkta Durkheim’in reform önerileri incelenecektir.

IV. REFORM ÖNERİLERİ

Durkheim’in modern toplumlardaki patolojiler için önerdiği reformlar beş başlıkta gruplanabilir: meslek örgütlerinin toplumsal yaşamdaki rolünün

---

³⁰ COTTERRELL, 2011, ss. 13-17.

³¹ COTTERRELL Roger, **Law, Culture and Society: Legal Ideas in the Mirror of Social Theory**, Ashgate Publishing, Vermont, 2006, s. 168.

arttırılması, sosyal adaletin sağlanması, ailenin güçlendirilmesi, kadınların iş hayatına kazandırılması ve eğitimin geliştirilmesi.

İlk olarak Durkheim, meslek örgütlerinin toplumsal yaşamdaki rolünün arttırılması gerektiğini savunur. Durkheim'a göre artık kilise, toplumsal bütünleşme ve düzenleme işlevini sağlayamaz çünkü toplumun dayanışma biçimi değişmiştir. İnsanların hayat tecrübeleri aynı olmadığı için onları ortak bir din birleştiremez. Artık endüstriyelikleşme ile birlikte insanlar farklı mesleklerde özelleşmekte ve farklı tecrübeler yaşamaktadır. Bununla birlikte insanların farklı mesleklerde özelleşmeleri, onların aynı meslek dalı ile ortaklaşabilme olasılığını doğurur. Meslek örgütleri aynı mesleği icra eden insanları doğal bir şekilde bütünleştirebilir ve onların hayatlarına ilişkin düzenlemeler getirebilir. Durkheim'a göre meslek örgütleri geçmişte bu işlevi gerçekleştirmede yetersiz kalsa da, bunun nedeni endüstriyelikleşmenin emekleme aşamasında bu örgütlerin cılız kalmasıdır. Endüstriyelikleşmenin belli bir eşiği aştığı modern toplumlarda ise meslek örgütleri ülke geneline yayılmıştır. Düşünürü göre günümüzde bu örgütler işbölümünün düzenlenmesi ve insanların toplumla bütünleşmesi noktasında etkin bir işlev görebilirler.³²

Durkheim, meslek örgütlerini liberal ve hatta sosyalist bakış açılarında olduğu gibi salt bir menfaat birlikteliği olarak görmez. Düşünür açısından meslek örgütlerinin esas işlevi üyelerinin daha yüksek maaşlar almalarını veya daha iyi şartlarda çalışmalarını sağlamak değildir. Meslek örgütleri, o mesleği icra edenlerin bir araya gelip toplumsallaştığı yapılardır. Bu bağlamda Durkheim, eski dönemlerdeki loncaların uygulamalarına işaret eder. Bu loncalar sadece kişilerin mesleki menfaatlerini kolektif olarak koruyan birlikler değildi. Loncalarda insanlar birlikte vakit geçirir, kutlamalar yapar ve hatta vefat eden arkadaşlarının cenaze törenlerini düzenlerlerdi. Loncalar aynı zamanda ilgili mesleğe ilişkin çeşitli kurallar getirirdi. Örneğin loncalar, sözleşmelerin hangi şartlarda yapılması gerektiği, fiyatların nasıl belirlenmesi gerektiği, çalışanların iş güvenliğinin nasıl sağlanması gerektiği gibi konularda düzenlemelerde bulunurdu. Durkheim günümüz meslek örgütlerinin de geçmişte olduğu gibi insanların sosyalleştiği alanlar haline gelmesi gerektiğini ve ilgili ticaret veya sanayi dalına ilişkin özel kurallar getirmesi gerektiğini savunur. Bunu devletin yapması mümkün değildir çünkü farklı özellikleri olan insanların farklı birliktelikler kurması gerekirken devlet bu

---

³² DURKHEIM, 2018b, ss. 21-49.

ihtiyaca cevap vermekten uzak, çok genel bir yapıdır. Meslek örgütleri ise meslektaşları bir araya getirme suretiyle bireylerin toplumdan kopmasını engeller³³. Devletin kendi başına tüm ticaret ve sanayi kollarına özel yasama faaliyetinde bulunması da imkânsızdır. Meslek örgütleri ise kendi meslek alanları hakkında teknik bilgiyi haiz olduğu ve üyeleri ile doğrudan ilişkili olduğu için bu konuda çok daha iyi bir konumdadır. Durkheim, ekonomik düzenin ne sadece arz-talep doğrultusunda fiyatlanmasını ne de devletin tepeden inme bir şekilde meslek alanlarının farklılıklarını gözetmeksizin genel yasalar koymasını destekler. Düşünüre göre piyasa, meslek örgütleri tarafından düzenlenmelidir.³⁴ Bu düzenlemeler, ekonomik gelişim açısından akılcı olduğu gibi, bireylerin mesleklerine dair belli sınırlamalar ve güvenceler getirmek suretiyle onları manevi bir düzlemde de topluma bağlar. Bireyler mesleklerinden beklentilerini ve toplumdaki statülerini bu sayede makul bir çerçeveye oturabilir.

İkinci olarak Durkheim, modern toplumların sosyal adaleti sağlaması gerektiğini savunur. Mevcut durumda pek çok kişi kendi yeteneklerine uymayan meslekleri icra ettikleri için hem kendileri hem de toplum bundan zarar görmektedir. Normal şartlarda herkesin işbölümünün yeteneklerine göre belirlenmesi gerekir. Ancak devletin müdahil olmaması halinde kişilerin işbölümlerini belirleyen şey, onların sözde rızaları ile yaptıkları sözleşmelerin oluşturduğu piyasadır. Ancak düşünüre göre “rıza” kendi başına sözleşmeleri adil hale getirmez çünkü mevcut durumda sözleşme kurulacak kişiler arasında büyük ekonomik eşitsizlikler vardır. Durkheim, toplumsal işbölümünün temeli olan sözleşmelerin adil olabilmesi için modern toplumların miras müessesesini kaldırması gerektiğini savunur. Miras, toplumdaki bazı bireyleri imtiyazlı kılarken diğerlerini bu imtiyazdan yoksun hale getirmektedir. Hâlbuki miras alanın mirasa hak kazanmasını temellendirecek bir gerekçe yoktur. Dahası, miras sayesinde zenginliğin toplandığı bireyler ile yoksul bireyler arasındaki müzakere şartları bozulur. Bir tarafta zenginler, sözleşme yapma konusunda seçici olabilirken, diğer tarafta yoksullar gündelik ihtiyaçlarını karşılamak için kendilerine önerilen iş sözleşmelerini kabul etmek zorunda kalırlar³⁵. Bu durum Durkheim’ın toplumsal işbölümü

³³ COTTERRELL Roger, “Durkheim on Legal Development and Social Solidarity”, **British Journal of Law and Society**, Cilt: 4, Sayı: 2, 1977, ss. 243-244.

³⁴ DURKHEIM, 2018b, ss. 21-49.

³⁵ DURKHEIM Emile, **Sosyalizm Dersleri**, Çeviren: Gökçe Yavaş, Pinhan Yayıncılık, İstanbul, 2017b, s. 267.

anlayışına terstir. İşbölümü, kişilerin yetkinlikleri doğrultusunda belirlenmelidir, keyfi süreçler sonucu oluşmuş imtiyazlarına göre değil. Düşünür bu patolojik koşullarda işbölümünün bireylerin “zorlanması” ile sağlandığını söyler ve bunu adalete, sağlıklı bir toplum yapısına aykırı bulur³⁶. Dolayısıyla insanlar aslında hak etmedikleri işleri içine doğdukları ekonomik şartlardan dolayı zorla kabul etmek durumunda kalırlar ki bu da insan haysiyetine aykırıdır. Düşünür, mirasın esasında endüstriyelleşme öncesi toplumlardan kalma bir kurum olduğunu ve hiç de günümüzde savunulduğu gibi bir meşruluk temelinin olmadığını söyler. Geleneksel toplumlarda miras aile büyüklerinden ailenin genç fertlerine kalır. Bu modelde miras, esasında bireylerin “ihtiyaçlarını karşılayacak” ölçektir ve çocuklar arasında eşitlikçi bir şekilde paylaşılır. Kaldı ki yine geleneksel toplumlarda kişiler kendileri kadar ailelerinin de ekonomik ihtiyaçlarını karşılamakla yükümlüdürler. Dolayısıyla miras geçmişte kişilerin tercihlerine bağlı bir serbestlik alanı olmamış ve büyük ekonomik eşitsizlikler doğurmamıştır. Günümüzde ise miras hatalı bir şekilde miras bırakanın kendi serbestlik alanı olarak sunulmakta ve yarattığı muazzam sosyoekonomik eşitsizlikler göz ardı edilmektedir. Durkheim’a göre miras geçmişte olduğu gibi modern zamanlarda da toplumsal bir kurum olarak anlaşılmalı ve mevcut durumda yarattığı adaletsizlikten ötürü ortadan kaldırılmalıdır.³⁷

Durkheim, miras müessesesinin kaldırılmasının toplumdaki tüm eşitsizlikleri ve adaletsizlikleri bitirmeyeceğini kabul eder. Miras sadece nesiller arası maddi imtiyazların aktarımını önleyerek bu imtiyazlara dair liyakatsizlikten kaynaklanan eşitsizlikleri önler. Ancak düşünür daha mirasa hak kazanmadan önce eğitilmiş bir ailede doğmanın kendi başına birçok imtiyaz getirdiğini ve bunların dahi kişinin liyakate ilişkin özelliklerini belirlediğini belirtir. Dolayısıyla mirasın olmadığı bir toplumda dahi kişiler doğumlarındaki şanslarından dolayı eşit olmayan bir şekilde belli imtiyazlara sahip olacaktır. Bundan dolayı sadece liyakate dayalı bir adalet anlayışı da eksik kalır. Dahası, toplumda bireyler arası duygudaşlığın sebebi sadece liyakat değildir. Yurttaşlar birbirlerini sadece yetkin oldukları, belli bir mesleği iyi icra ettikleri için değil, sadece insan oldukları için sever. Durkheim mirasın kaldırılmasından sonra geriye kalacak eşitsizliklerin çözümü olarak “iyilik-

³⁶ TÜRKBAĞ Ahmet Ulvi, **Hukuk Sosyolojisinde Güncel Bir Radikal: Donald Black**, Derin Yayınları, İstanbul, 2009, ss. 29-32.

³⁷ DURKHEIM Emile, **Sosyoloji Dersleri**, 6. Baskı, Çeviren: Ali Berktaş, İletişim Yayınları, İstanbul, 2018c, ss. 280-286.

severlik” erdemine işaret eder. Durkheim, insanların birbirlerini yetkinliklerinden bağımsız bir şekilde, kardeşleri olarak sevebileceği bir ülkünün nüvelerinin modern toplumlarda mevcut olduğunu söyler, her ne kadar bu ülkü henüz tam manasıyla gerçekleştirilmemiş olsa da³⁸. Birey kültürü yalnızca insanların otonomilerine devletin müdahale etmemesi manasına gelmez, aynı zamanda insanın haysiyet içinde yaşayabileceği maddi şartların sağlanmasını da ifade eder. Buna göre dayanışması güçlü bir toplum, ekonomiye büyük bir katkıda bulunmaktan aciz kişilerin de haysiyetli bir yaşam sürebilmelerini sağlayacak maddi desteğin verilmesini onaylayacaktır.

Üçüncü olarak, Durkheim ailenin güçlendirilmesi gerektiğini savunur. *Düşünürün İntihar* eserindeki istatistiksel tespitlerine göre evli ve çocuk sahibi olmak erkeklerin intihara karşı bağımsızlığını arttırmada önemli bir unsurdur. Bu bağlamda yazar, evliliğin korunmasını ve boşanmanın zorlaştırılmasını olumlu bir şey olarak önerir. Bireyler sınırsız bir serbestlikten ziyade, kalıcı, istikrarlı ilişkiler içinde hem aileleri ile bütünleşip yalnız olmaktan korunur, hem de hayatlarına ailenin ihtiyaç ve gerekliliklerinden kaynaklanan bir düzen gelir. Durkheim’a göre bu yükümlülükler bireye zararlı değil, faydalıdır. Çünkü birey, kendi başına sınırsız özgür kaldığında mutlu olmaz. Durkheim, Katolik boşanma yasağının kaldırılmasına karşı çıkmaz ancak artan boşanmaların ve çocukların ailelerinden uzaklaşmalarının da başka sorunlar yarattığına işaret eder. Düşünürüne göre boşanmanın yasaklanması hatalı olsa da, boşanmanın güçleştirilmesi ailenin korunması için makul bir önlemdir.³⁹ Görüldüğü üzere bireycilik, devletin kişilerin medeni hallerine ilişkin mutlak bir tarafsızlık ve ilgisizlik içinde olması manasına gelmez. Tam tersine devlet, kişilerin başkaları ile bütünleşmesi ve hayatlarının belli bir düzene girmesi konusunda bir takım düzenlemelerde bulunmaktadır ve bulunmalıdır da. Bireycilik, kişinin hayatını kendi iradesi ile şekillendirmesini ifade etmekle beraber, toplumsal düzenlemeleri kategorik olarak dışlamaz.

Dördüncü olarak Durkheim, kadınların iş hayatına kazandırılması gerektiğini savunur. Bu önerisinin çıkış noktası, intihar vakaları açısından evliliğin kadınlarda erkeklerdeki gibi olumlu bir etki yaratmıyor oluşudur. Düşünür bundan hareketle kadınların toplumsal yaşamda bireyselleşemedikleri ve aşırı kontrol altında oldukları çıkarımında bulunur. Erkeklerin hayatı ge-

---

³⁸ DURKHEIM, 2018c, ss. 287-288.

³⁹ DURKHEIM, 2017a, ss. 451-452.

reğinden fazla serbest iken (ve bundan dolayı evlilik onların hayatına olumlu bir etkide bulunurken), kadınların hayatı toplum tarafından gereğinden fazla düzenlenmektedir (ve bundan dolayı evlilik onların hayatına olumlu bir etkide bulunmamaktadır). Durkheim bu asimetrinin çözülmesi için kadınların toplumsal yaşamdaki özgürlüklerinin artırılmasını savunur. Kadınlar sadece ev içinde kalmamalı, onlar da erkekler gibi işbölümünde belli roller almalıdır. Öte yandan Durkheim, yine sosyolojik anlayışına paralel olarak kadın-erkek eşitliğinin yalnızca kâğıt üstünde eşit haklar tanınarak çözümlenemeyeceğini de belirtir. Asıl belirleyici unsur, kadınların da tıpkı erkeklerin bireyselleşme süreçlerinde olduğu gibi iş hayatına katılarak “ruhsal” bir dönüşüm geçirmeleri olacaktır. Ancak bundan sonra hukuk, bu süreç sonucu denk hale gelmiş iki cinsiyete gerçekten eşitçe muamele edebilir. Kadınlar da işte bu işbölümü sürecinde kişiliklerini geliştirerek toplumsal hayatta özgürce hareket edebilirler. Durkheim’a göre kişiler kendiliklerinden yasal haklar kazanmadıkları gibi, sırf belli haklar yasal olarak tanındı diye bu haklar kendiliklerinden kişiler tarafından etkin bir şekilde kullanılmaz. Asıl belirleyici olan şey, bu hakların ve yaşam tarzının temeli olan bireyselleşmedir. Bu bireyselleşmenin de toplumsal kaynağı işbölümüne iştiraktır.⁴⁰

Beşinci olarak Durkheim, eğitimin geliştirilmesi gerektiğini savunur. Durkheim açısından eğitim, çocuklara bir takım bilgilerin öğretildiği bir faaliyetten ziyade onların kişilik kazanmalarını ve toplumsallaşmalarını sağlayan bir süreçtir. Bu açıdan Durkheim, eğitimin müfredatından ziyade bunun nasıl verilmesi gerektiğine ilişkin öneriler getirir. Durkheim ilk olarak, çocuklara disiplinin aşılması gerektiğini söyler. Disiplinin amacı çocukların iradesini kırmak veya onları despotik bir düzene sokmak değildir. Disiplin, kişinin kendi iradesini olması gerektiği gibi kullanması için ihtiyaç duyduğu bir yetidir. Düşünürü göre disiplin, otonominin bir gereğidir çünkü çocuk kendi iradesine hâkim olmadan, onu akılcı bir şekilde kullanmadan ergin bir birey haline gelemeyiz. Disiplin, çocukların arzularının kontrol altına alınması ve egoist dürtülerinin dizginlenmesi ile gerçekleşir. Bu sayede kişilik sahibi bireyler olarak toplumsal yükümlülüklerini anlayıp, bunları yerine getirebilirler. Ancak burada kullanılması gereken metot çocuklara rastgele sert cezalar verilmesi değil, öğretmenin sınıfta otoriteyi sağlaması ve ilan edilen kuralları uygulamasıdır. Durkheim’a göre eğitimde öğretmenlerin otoritesinin kaynağı cezalar değil, öğretmenin yetkinliğidir. Öğretmenin

---

⁴⁰ DURKHEIM, 2017a, ss. 452-453.

yetkinliği öğrenciler tarafından anlaşıldığında, öğrenciler öğretmenin otoritesine saygı göstereceklerdir. Özgürlük ve otorite birbiriyle çatışmaz. Adil bir otorite kişinin özgürlüğünü daraltmaz, tam tersine ona gerçek anlamda özgürlük sağlar. Çünkü özgürlük hoş gideni yapmak değil, yükümlülükler çerçevesinde akılcı olanı yapmaktır. Tıpkı bir sınıfın yetkin bir öğretmenin otoritesi altında, belli bir düzen içerisinde ders işlemesi gibi. Diğer taraftan otoritenin varlığı da bireyin tamamen kısıtlanması manasına gelmez. Otoritenin gerçek anlamda var olması için bireyin otoritenin işaret ettiği yükümlülükleri kendi iradesi ile yerine getirmesi gerekir, korktuğu için değil.⁴¹ Durkheim, çocukların toplumla bütünleşmesi açısından eğitimi asli bir unsur olarak görür. Çocuklar eğitim süreçlerinde hem sınıflarındaki diğer öğrenciler hem de öğretmenleri ile bütünleşir. Düşünürü göre bu süreç çocukların kendi ailelerinin ve yereldeki küçük gruplarının ötesindeki toplumla bütünleşebilmeleri açısından çok önemlidir.⁴²

Durkheim, bireyciliğin ve bireyciliğin sağladığı milli bütünlüğün ancak bu tip reformlarla muhafaza edilebileceğini düşünür. Bundan dolayı bireyciliğin savunulması sadece kişi haklarını devletin haksız müdahalelerine karşı korumakla sınırlı olmamalıdır. Bunun ötesine geçerek bireycilik gerçek anlamda tamamlanmalı, geliştirilmeli ve düzenlenmelidir. Ancak bu şartlarda bireycilik modern toplumlarda yerleşebilir. Dreyfus vakasında olduğu gibi kişilerin adil yargılanma hakkını savunmak önemli ve gerekli olsa da, sadece bu seviyede kalmak ihtiyaç duyulan toplumsal ilerlemeyi sağlayamaz.

SONUÇ

Durkheim'in görüşleri bireycilik-toplumculuk veya kişi hakları-milli bütünlük münazaralarına oldukça özgün bir katkıda bulunmaktadır. Bu tartışmalar genellikle yalnızca ahlaki, siyasi ve hukuki boyutları ile ele alınmaktadır. Öte yandan Durkheim, bu tartışmanın sosyolojik boyutuna eğilmekte ve diğer yaklaşımların aydınlatmadığı unsurları açıklamaktadır.

Durkheim'in analizleri sadece Fransa'ya veya Dreyfus vakasına özgü değildir. Endüstriyelleşme ve bireyselleşme sürecinden geçen tüm toplumlar açısından bu fikirlerin önemli bir ağırlığı vardır. Türkiye'deki toplumsal

---

⁴¹ DURKHEIM Emile, **Eğitim ve Sosyoloji**, 2. Baskı, Çeviren: Pelin Ergenekon, Pinhan Yayıncılık, İstanbul, 2020b, ss. 74-75.

⁴² DURKHEIM Emile, **Ahlak Eğitimi**, Çeviren: Hüsen Portakal, Cem Yayınevi, İstanbul, 2016, ss. 21-39.

gelişmeler de bu kapsamda değerlendirilebilir. Kişi hakları ve millilik argümanları Türkiye’de de sık sık öne sürülmektedir. Bu tartışmada kişi haklarını savunan kanadın, kişi haklarının ötesinde başvurduğu öge genellikle tuhaf bir şekilde ekonomi olmaktadır. Bu destekleyici gerekçeye göre kişi haklarının ihlal edilmesinin hukuk devletine verdiği zarardan dolayı ekonomik etkileri de olur. Yatırımcılar hukukun devletin zayıf olduğu ülkeleri tercih etmez ve bu da ülkedeki refahı olumsuz etkiler. Bu fikirde her ne kadar bir miktar doğruluk payı olsa da, esasında çok büyük genellemelere dayanmaktadır. Yatırımcılar gerçekten de “kendi” maddi menfaatlerini koruyacak şekilde malvarlıkları ve sözleşmeleri için hukuki güvenceler ve etkin bir yargı sistemi arar. Ancak bu, söz konusu ülkedeki “herkesin” hukuk devletinin güvencesi altında olması için büyük bir beklentide oldukları manasına gelmez. Pek çok ülkede yatırımcılar hukuk sistemi tarafından etkin bir şekilde korunmakta ve bu alan, söz konusu hukuk sisteminde gerçekleşen diğer sorunlardan etkilenmemektedir. Türkiye’de de her ne kadar hukuk devleti ve kişi hakları açısından pek çok sorun olsa da, bu durum doğrudan ülkedeki yerli veya yabancı yatırımcılar açısından bir risk teşkil etmemektedir. Bu noktada döviz kurunda gözlemlenen risk algısı akla gelebilir ancak bu konuda dahi belli kişi hakları ihlallerinden ziyade jeopolitik anlaşmazlıklar ve kriz olasılıklarının asli unsur olduğunu görmek gerekir. Bu sebeple kişi haklarının ihlalinin, bireylerin ötesinde bir etki yarattığı iddia edilecekse bu argümanın doğrudan ekonomi üzerinden kurulması yetersizdir.

Durkheim’in milli bireycilik anlayışı ise çok daha temel bir iddiada bulunmaktadır: kişi hak ve özgürlüklerinin korunması, milli bütünlüğün bir gereğidir. Modern toplumları bir arada tutan manevi bağa ilişkin bu iddia çok daha güçlüdür. Türkiye de günümüz itibarıyla artık endüstriyelmiş bir ülke haline gelmiştir ve nüfusun çoğunluğu artık şehirlerde yaşamaktadır. Buna paralel olarak Durkheim’in ifade ettiği dayanışma tipi de değişmektedir. Dini (veya siyasi) kimliklerin benzerliğine dayanan bir toplumsal bütünlük anlayışının gücü geçmişe kıyasla daha zayıftır. Bunun yerine neredeyse tüm kesimlerde belli bir kişi hak ve özgürlükleri veya başka bir ifadeyle “insan hakları” anlayışı gelişmektedir. Gelecekte gerçek anlamda bir bütünlüşme sağlanacak ise bunun zorunlu olarak bir bireycilik anlayışı gerektirdiği ortadadır. Bu sebeple kişilerin haklarını savunmak ile milli bütünlük arasında günümüz toplumlarında bir aykırılık yoktur. Tam tersine, kişi hakları ihlallerinde devlet otoritelere saygı gereği tepki verilmemesi o toplumun dayanışmasının zayıf olduğunu gösterir. Devletin haksız müdahalelerine veya mahkemelerin adaletsiz hükümlerine karşı çıkmak milli bütünlüğü

sağlayan toplumsal dayanışmaya zarar vermez, güçlendirir. Vatandaşların modernleşme ile kendi kişiliklerini kazanmaları ve bireyselleşmeleri de milli bütünlüğün ortadan kalkması manasına gelmez. Eskiden olduğu gibi aynı dini veya siyasi değerlerde mutlak bir mutabakatın oluşması günümüz şartlarında mümkün değildir. Artık toplum olarak ortak bir paydada buluşulacak ise bu, insan haysiyetine dayalı bir bireycilik anlayışında olmalıdır.

Dikkat edilmelidir ki Durkheim’ın bireycilik anlayışında bireylerin otonomisine saygı gösterilmesi gerekir ve dolayısıyla bireylerin tercihlerine karşı eşit mesafede olunması icap eder. Türkiye’deki kişi haklarına ilişkin savunular ise ne yazık ki genellikle gerçek anlamda bireyci değildir çünkü belli kişilerin belli haklarını koruma konusunda seçicilik oldukça yaygındır. Hakiki bir bireycilik, bireylerin yaşam tarzları ve tercihleri ne olursa olsun adil bir şekilde muamele edilmesi gerektiğini ifade eder. Bu sebeple insanların sadece “kendi mahallelerindeki” bireylerin haklarını savunması bireycilik anlayışı açısından tutarlı olmadığı gibi bireyciliğin toplumsal boyutuna da hizmet etmez.

Bireyciliğin sadece negatif haklarının muhafaza edilmesi seviyesinde kalması da Durkheim’ın ifade ettiği üzere yeterli değildir. Sadece bu seviyede kalan bir hak savunuculuğu toplumsal bir nitelik kazanamaz. Hakiki bir bireycilik anlayışının bireyin toplumsal yaşamının düzenlenmesi ve toplumla bütünleşmesi meselelerine dair doğru tespitler ve çözümler getirmesi de gerekir. Türkiye’deki kişi hakları savunusu ve bunların yarattığı tartışmalar çoğu zaman sosyal adaletsizliklere ve reformlara ilişkin tartışmaların önüne geçmektedir. Hâlbuki toplumun geniş kesimlerinin bireyciliği ve kişi haklarını sahiplenmesi için bu sorunların da bireycilik kapsamında değerlendirilmesi ve çözümler geliştirilmesi gerekmektedir.

Türkiye’de bu toplumsal sorunlara ilişkin tartışmalar da genellikle ekonomik öğelere ve hedeflere odaklanılarak yapılmaktadır. Durkheim’ın analizi ise meselenin toplumsal ahlak boyutuna işaret etmektedir. İnsanların modern toplumlardaki memnuniyetsizlikleri maddi değil, manevi yoksunluktan kaynaklanır. Örneğin son dönemlerde ön plana çıkan liyakat taleplerinin özü, liyakatsiz kişilerin yetersiz performansından kaynaklanan maddi refah kaybı değil, insanların haksız bir şekilde muamele edildiklerini düşünmelerinden dolayı hissettikleri adaletsizliktir. Durkheim’ın bakış açısı ile Türkiye’deki eğitim sistemi tartışmalarına bakıldığında da benzer sonuçlara varılabilir. Eğitim sistemine ilişkin derinlerdeki asıl endişe genellikle ifade edildiği üzere çocukların belli müfredat başlıklarında (örneğin kodlama veya

yabancı dil gibi) yeterli donanıma sahip olup olmamaları değildir. Eğitim sisteminde hissedilen asıl eksiklik, çocukların modern bir toplumda olması gerektiği gibi kendi kişiliklerini geliştirememesi ve toplumsal yaşama katılım noktasında fırsat eşitliğinin sağlanamamasıdır. Dolayısıyla bu sorunların çözümlerinin de sorunun kaynağı olan ahlaki meselelere eğilmesi gerekir, sadece ekonomik göstergelere değil.

Durkheim'in sosyolojik anlayışının değeri, bu tip ahlaki ve hukuki tartışmaların temelindeki toplumsal olguları aydınlatmasıdır. Bireycilik, kişi hak ve özgürlükleri, millilik, ahlak gibi kavramlar soyut bir şekilde var olmazlar. Bunların hepsinin toplumsal bir karşılığı vardır. Bu sebeple bu kavramlara ilişkin analizlerde toplumsal gerçeklikten kopulmaması gerekir. Durkheim'in analizi esasında göreceli bir bakış açısı sunmaktadır. Yazar, "her" toplum için bireyciliğin uygun düştüğünü iddia etmez. Toplumsal işbölümünün geliştiği, "modern" toplumlar için bunun elzem olduğunu savunur. Bu gerekliliğin sebebi de etik veya hukuki kaynaklardan değil, doğrudan "toplumsal" şartlardan gelir.

Durkheim'in analizleri, günümüz toplumlarının kişi haklarına bakışını ve bu anlayışın toplumsal birliktelik bağlamında yarattığı etkileri göstermesi açısından ufuk açıcıdır. Ancak hiçbir kuramın toplumsal gerçekliği bütün yönleri ile aydınlatması beklenemez. Girift toplumsal problemlerin kolay çözümleri olmaz. Durkheim'in tespitlerinin bunları topyekûn ortadan kaldırmaya yeterli olduğunu söylemek zordur. Durkheim, çeşitli kuramsal kalıplar sayesinde toplumsal gerçekliğe ilişkin belli öğeleri açığa çıkarmakla beraber kimi unsurlara da analizlerinde yeterince yer vermemektedir. Düşünür, toplumdaki bölünmeleri, çıkar çatışmalarını ve güç ilişkilerini dikkate almamaktadır. Durkheim'da toplum, bütünleşme ve düzenlenme meselelerinde kimi sorunlar yaşasa da, neticede tek bir yapı olarak ele alınmaktadır. Ancak toplumsal yapıları sadece kolektif bilincin veya toplumsal işbölümünün oluşturduğunu söylemek zordur. Sınıf, toplumsal cinsiyet, dini ve etnik kimlik gibi pek çok unsur toplumsal bölünmelere yol açmakta ve bunlar arasında bazı gruplar iktidara sahip olarak diğerleri üzerinde tahakküm ilişkileri kurmaktadır. Durkheim'in reform önerileri de her ne kadar ilgi çekici olsa da, karmaşık ve kronik toplumsal sorunların sadece bu reformlar ile çözülebileceğini söylemek zordur. Durkheim, mirasın kaldırılması, kadınların iş hayatına kazandırılması gibi reform projelerine karşı ortaya çıkabilecek muhalefetin sebeplerine ve bunların nasıl bertaraf edilebileceğine dair bir açıklama da getirmemektedir.

Bu eksikliklere rağmen Durkheim'in görüşlerinin güçlü yanları gözden çıkartılmamalıdır. Toplumsal gerçeklik yukarıda ifade edilen eleştirideki gibi sadece baskı ve iktidar ilişkileri ile de açıklanamaz. Durkheim, toplumdaki farklı kişilerin ve grupların belli değerler çevresinde birleşebildiğini ve bunun sonuçlarını göstermektedir. Toplum yalnızca çatışan gruplardan meydana geliyor olsa idi, tüm toplumsal yaşam mücadeleden ibaret olurdu. Hâlbuki pek çok modern toplumda bireyler birbirlerinin otonomisine saygıyı ve adaletin sağlanmasını ortak bir değer olarak gözetmektedir. Durkheim'in analizlerinin sunduğu araçlar bireyciliğe ilişkin ilgi ve tepkinin anlaşılmasına yardımcı olduğu gibi, bu meselelere dair çeşitli çözüm olasılıklarını göstermekte de oldukça başarılıdır.

KAYNAKÇA

- BREDIN Jean-Denis, **The Affair: The Case of Alfred Dreyfus**, İngilizceye Çeviren: Jeffrey Mehlman, George Braziller, New York, 1986.
- BRITANNICA The Editors of Encyclopaedia, “Alfred Dreyfus”, **Encyclopaedia Britannica**, Bağlantı: <https://www.britannica.com/biography/Alfred-Dreyfus>, (Son Erişim Tarihi: 1.2.2021).
- BRUNETIERE Ferdinand, “Apres le Proces”, **Revue des Deux Mondes**, 4. Periyot, 146. Cilt, 15 Mart 1898, ss. 428-446.
- COTTERRELL Roger, “Durkheim on Legal Development and Social Solidarity”, **British Journal of Law and Society**, Cilt: 4, Sayı: 2, 1977, ss. 241-252.
- COTTERRELL Roger, “Justice, Dignity, Torture, Headscarves: Can Durkheim’s Sociology Clarify Legal Values?”, **Social & Legal Studies**, Cilt: 20, Sayı: 1, 2011, ss. 3-20.
- COTTERRELL Roger, **Hukuk Sosyolojisine Giriş**, Çeviren: Saim Üye, Pinhan Yayıncılık, İstanbul, 2020.
- COTTERRELL Roger, **Law, Culture and Society: Legal Ideas in the Mirror of Social Theory**, Ashgate Publishing, Vermont, 2006.
- COTTERRELL Roger, **Law’s Community: Legal Theory in Sociological Perspective**, Oxford University Press, New York, 2005.
- DRAKE David, **French Intellectuals and Politics from the Dreyfus Affair to the Occupation**, Palgrave MacMillan, New York, 2005.
- DURKHEIM Emile, “Bireycilik ve Entelektüeller”, **Ahlak ve Toplum**, 2. Baskı, Çeviren: Duygu Çenesiz, Pinhan Yayıncılık, İstanbul, 2019a, ss. 49-63.
- DURKHEIM Emile, “İnsan Doğasının Düalizmi ve İnsan Doğasının Toplumsal Koşulları”, **Ahlak ve Toplum**, 2. Baskı, Çeviren: Duygu Çenesiz, Pinhan Yayıncılık, İstanbul, 2019b, ss. 161-176.
- DURKHEIM Emile, **Ahlak Eğitimi**, Çeviren: Hüsen Portakal, Cem Yayınevi, İstanbul, 2016.
- DURKHEIM Emile, **Dini Hayatın İlkel Biçimleri**, 3. Baskı, Çeviren: Fuat Aydın, Eskiye Yayınları, Ankara, 2018a.
- DURKHEIM Emile, **Eğitim ve Sosyoloji**, 2. Baskı, Çeviren: Pelin Ergenekon, Pinhan Yayıncılık, İstanbul, 2020b.
- DURKHEIM Emile, **İntihar**, 4. Baskı, Çeviren: Özer Ozankaya, Cem Yayınevi, İstanbul, 2017a.
- DURKHEIM Emile, **Sosyalizm Dersleri**, Çeviren: Gökçe Yavaş, Pinhan Yayıncılık, İstanbul, 2017b.

- DURKHEIM Emile, **Sosyoloji Dersleri**, 6. Baskı, Çeviren: Ali Berktay, İletişim Yayınları, İstanbul, 2018c.
- DURKHEIM Emile, **Sosyoloji ve Felsefe**, 3. Baskı, Çeviren: Merve Elma, Pinhan Yayıncılık, İstanbul, 2020a.
- DURKHEIM Emile, **Toplumsal İşbölümü**, 3. Baskı, Çeviren: Özer Ozankaya, Cem Yayınevi, İzmir, 2018b.
- KANT Immanuel **Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi**, 7. Baskı, Çeviren: İonna Kuçuradi, Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, Ankara, 2018.
- LUKES Steven, **Emile Durkheim: His Life and Work**, Harper & Row Publishers, New York, 1985.
- ROUSSEAU Jean Jacques, **Toplum Sözleşmesi**, 10. Baskı, Çeviren: Vedat Günyol, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2013.
- TÜRKBAĞ Ahmet Ulvi, **Hukuk Sosyolojisinde Güncel Bir Radikal: Donald Black**, Derin Yayınları, İstanbul, 2009.
- ÜSKÜL ENGİN Zeynep Özlem, **Bireyselleşme Tarihsel Bakış**, Bike Yayıncılık, İstanbul, 2003.
- YÜKSELBABA Ülker, “Emile Durkheim’a Göre Toplum, Düzen ve Hukuk: Hukukun ve Cezanın Evrimi”, **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası**, Cilt: 75, Sayı: 1, 2017, ss. 191-226.
- ZOLA Émile, “J’accuse”, **L’Aurore**, 13 Ocak 1898.

